

Пагута Т. І., к.пед.н, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

РОЛЬ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проблема естетичного виховання дітей та підлітків посідає важливе місце у концепції розвитку та формуванні особистості. Аналіз філософської та педагогічної літератури дає можливість дійти висновку, що естетичне виховання – це складова процесу розвитку особистості, спрямованого на формування естетичних почуттів, потреба особистості за умов її активної діяльності у всіх сферах життя. Місце, роль, мета і завдання естетичного виховання зумовлені епохою і конкретним соціально-економічним рівнем розвитку естетично-педагогічної думки. Досягненням у цій сфері є формування основних засобів, форм і методів естетичного виховання, головне ж завдання естетичного виховання – формування художньо-естетичних і творчих здібностей дітей.

Система естетичного виховання молодших школярів повинна будуватися з урахуванням вікових психолого-педагогічних особливостей дітей молодшого шкільного віку. Адже відомо, що молодший шкільний вік – найбільш продуктивний період для формування творчої особистості. У молодшому шкільному віці створюються передумови переходу до якісно нового етапу розвитку особистості. Цей віковий етап є сензитивним щодо здатності дітей виділяти невідоме і активно його досліджувати. Для молодшого шкільного віку характерні активне ставлення до навколишньої дійсності, підвищена активність, готовність до дій.

Естетичне виховання дітей у початковій школі формує вчитель. Саме він закладає фундамент всебічного розвитку особистості дитини, навчає дітей бачити прекрасне у навколишньому житті, у вчинках людей, в культурі спілкування. Багатство духовної культури людини завжди визначається тими цінностями, які вона засвоює і осмислює, глибиною здобутих знань, умінням активно використовувати і застосовувати їх на практиці.

Серед засобів естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку слід виділити художню літературу. Роль виховання художнім словом підкреслювали Б. Грінченко, Я. Коменський, І. Огієнко, О. Потебня, В. Сухомлинський, Л. Українка, К. Ушинський, І. Франко та ін.

Б. Грінченко вважав народні казки й оповідання багатющим дидактичним матеріалом для розумового та естетичного розвитку дітей. Працюючи вчителем, він ознайомлював своїх вихованців із творами

живопису та художньої літератури, розучував і співав із ними українські народні пісні [1, с. 9–10].

Розуміючи, що художня творчість здатна виступати важливим чинником естетичного виховання молоді, І. Франко писав, що в цьому процесі мають формуватися естетичні смаки і почуття вихованців, виявлятися і розвиватися їхні здібності.

Художня література, за І. Франком, повинна передусім учить читача розпізнавати прекрасне, піднесене і потворне, трагічне і комічне, добро і зло на землі. Завдання художньої літератури – впливати як «на розум і переконання, так і на чуття, вказувати в самому корені добрі і злі боки існуючого порядку» і виховувати людей, «готових служити всією силою для піддержання добрих і усунення злих боків життя».

Особливе значення для формування естетичних цінностей має такий жанр літератури, як поезія. Саме поезія, «властивими їй способами торкає всі наші замисли, розворушує всі наші вищі духовні сили, розбуркує чуття» [2, с. 61].

Л. Українка приділяла надзвичайно велику увагу проблемі дитячої літератури, вважаючи її дійовим засобом виховання. За допомогою віршів та казок письменниця намагалася «навчити дітей бачити прекрасне в навколишньому світі, відчувати барвистість, багатство життя» [3, с. 76].

У змісті початкової освіти читання належить особлива роль. Цей предмет є багатофункціональним. Передусім читання рідною мовою є могутнім засобом виховного впливу на свідомість учнів: воно прилучає їх до скарбниці народної духовності і культури, літературних надбань українського народу і народів світу, сприяє моральному та естетичному розвитку особистості.

Читання – це специфічний спосіб естетичного сприйняття творів, мистецтва слова. Читаючи вірші, присвячені осінній, зимовій та весняній природі, діти за словесним описом краси золотієї осені, білосніжної пухнастої зими, ніжно-зеленої весни явно відчують прохолоду, свіжість осіннього дня, тепло весняного вечора, перше пробудження природи, вони відчують тремтіння, радість від величі, краси рідної й такої близької природи. Уроки читання збагачують дитину знаннями, які пробуджують її почуття, викликають у неї бажання стати кращою, зробити щось добре, допомагають усвідомити кращі людські риси: любов до природи, чесність, скромність, працьовитість, виховують моральні якості, культуру поведінки, формують особистість. Але зустріч із справді прекрасним приносить не лише почуття милування і заспокоєння. Краса – це заклик жити та діяти, ставати кращими, добрішими. Успіх полягає в удосконаленні самого уроку. А вдосконалювати урок – обов'язок кожного учителя. Школа вирішує, що будуть любити і ненавидіти, чим захоплюватись і пишатись, чому будуть радіти учні.

Уроки читання розкривають учням також можливості мови у змалюванні картин дійсності. Читання художніх творів залучає учнів до образності мови. Уже в добукарний період першокласники знайомляться з порівнянням як прийомом характеристики предмета (наприклад, загадка: «Дивний звірок: круглий, мов клубок, голки стирчать, спробуй узять»). Пізніше, читаючи художні тексти, учні розширюють свої уявлення про порівняння, зокрема про порівняння як художній прийом. Влучний момент виникає під час читання твору М. Коцюбинського «Взимку», у якому є речення: «З краю неба насувались білі, наче молочні, хмари». Перед тим як привернути увагу класу до цього порівняння, доречно поговорити про колір неба, хмар. А далі запитати: «Що нагадає вам колір білих хмар? З чим їх можна порівняти?». На основі відповідей учитель сформулює думку про порівняння як художній засіб, завдяки якому чіткіше сприймається описуваний предмет. Можливо, саме з порівняння як найбільш дохідливого прийому художності доцільно починати роботу над прищепленням учням художнього смаку.

Художня література служить могутнім, дієвим засобом розумового, морального та естетичного виховання дітей, вона має великий вплив на розвиток і збагачення мовлення дитини, формує моральні естетичні почуття і оцінки, виховує естетичне сприйняття.

У вихованні естетичного сприйняття молодших школярів необхідно широко використовувати заучування напам'ять віршів, пісень, демонструвати репродукції з картин художників. Виховна робота щодо розвитку та зміцнення естетичних потреб, прагнення до сприйняття продовжується і в наступних класах, на вищому рівні.

Одним з найважливіших завдань вивчення літературних творів у школі є формування в учнів естетичних потреб. Це – потреби у спілкуванні з прекрасним у всьому багатстві його виявів – в естетичній насолоді, діяльності у різних сферах людського буття. Їх вихованню у школі приділяється особлива увага, оскільки з розвитком їх потреб пов'язується духовне збагачення учня, культура його почуттів і переживань.

Естетичне виховання художнім літературним словом важко переоцінити, слово як будівельний матеріал художньої літератури є найбільш доступним засобом вираження ідей автора, воно об'єднує різноманітні компоненти естетичного впливу, формує естетичне відношення до дійсності. На сторінках творів ми насолоджуємося художніми засобами завдяки їх змістовності, виразності. Автор майстерно використовує різноманітні виражальні засоби літератури, завдяки яким сприйняття твору дає естетичне задоволення [4].

Для повноцінного сприймання художнього тексту потрібно чити школярів помічати і розуміти його особливості, визначати засоби виразності

метафори, епітети, порівняння, емоційну спрямованість, бачити позицію автора у зображенні картин життя і персонажів [5].

Естетичні почуття до природи ефективно формуються під впливом мистецтва, яке не повторює красу природи, а подає її в новій якості, не тільки ідеально переносючи її на полотно, а й пробуджуючи духовність [6].

На уроках читання діти знайомляться із красою рідної землі Л. Українка «Красо України, Подолля!» «Онде балочка весела, в ній хороші, красні села, там хати садками вкриті, срібним маревом повиті, коло сіл стоять тополі, розмовляють з вітром в полі...» [7, с. 96].

Отже, уроки читання в початковій школі мають великий потенціал для естетичного виховання засобами художнього слова. Читаючи художню літературу, учні початкових класів пізнають красу рідного слова, специфіку художньої мови, процес розвитку мистецтва слова, свою історію, красу людських взаємин, у них виникає естетичне ставлення до літературних героїв, природи, науки, суспільних процесів, прагнення наслідувати їх. Слово вчителя допомагає учням правильно сприймати твір, відчутти силу і красу його образів.

1. Веркалець М. М. Педагогічні ідеї Б. Д. Грінченка / М. М. Веркалець. – К. : Товариство «Знання УРСР», 1990. – 48 с.
2. Гіптерс З. Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання / З. Гіптерс // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С.60–63.
3. Шиманська І. Ф. Леся Українка про освіту та виховання / І. Ф. Шиманська. – К. : Радянська школа, 1973. – 112 с.
4. Приймас Н. В. Мистецтво художнього слова як джерело формування та розвитку особистості / Н. В. Приймас. [Електронний ресурс] / http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
5. Половникова П. Б. Эстетические чувства / П. Б. Половникова. – К. Знание, 1978. – 343 с.
6. Беляев В. Д. Эстетическое воспитание / В. Д. Беляев. – М. : Вища школа. – 1987. – 245 с.
6. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. Для 2 кл. / О. Я. Савченко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2014. – 160 с.